

A tájnyelv tükröztetése

A parasztság nyelvhasználata Móricz Zsigmond A fáklya című regényében

„A fáklya a legnagyobb vállalkozás Móricz Zsigmond első korszakában. Korábban csak a magyar élet részterületeit fogta egy-egy regénybe; a falut, a kisvárost; most az egész korabeli Magyarországot, parasztot, papot, urat. S olyan új típusokat rajzolt, amilyeneket korábban nem, vagy csak elnagyoltan ábrázolt” (CZINE MIHÁLY, Móricz Zsigmond útja a forradalmakig. Bp., 1960. 503).

Móricz Zsigmond 1910-ben kezdte el a később A fáklya címen kiteljesedett regényét. A Világ című napilapban jelentek meg az első részletek külön-külön cím alatt, de aztán megszakadt a közlés. 1913-ban folytatja ismét a munkát, s ekkor 13 fejezet jelenik meg Lobogó szövétnék közös főcím alatt, de valamenynyinek külön címe is van. A témát a világháború alatt veszi elő ismét az író, s a már megjelent részeket alaposan átdolgozza. A teljes regényt a Nyugat közli 1917-ben, s még ugyanebben az évben, decemberben, könyv alakban is megjelenik.

Az értelmiségi réteg és a földesúri osztály mellett a paraszti társadalom szereplői is jelen vannak a regényben. Matolcsy Miklós főleg a módos parasztság képviselőjével, a kurátorral kerül közvetlen kapcsolatba, akinek a református egyházközség gondnokaként az lenne a feladata, hogy a lelkiessel együtt irányítsa az egyházközséget, és felügyelje annak anyagi dolgait. A regényben azonban ravasz módon kihasználja a fiatal pap naivitását, és az ő költségén rendezi meg a választási lakomát. A legszegényebb parasztság képviselőivel, egy öreg csordással és egy bennkosztos cseléddel csak egy-egy beszélgetés erejéig epizódszereplőkként találkozunk. Ők a falu társadalmának perifériáján élnek, a falu közösségéhez szorosan nem kapcsolódnak. A 74 éves cseléd, Gábor bácsi szikszói születésű, egész életében ingázó életmódot folytatott. Korábban Miskolcon dolgozott a szappangyárban, majd napszámosként került a szatmár megyei faluba, Arday képviselő úrhoz, s végül a tiszteletesnél vállalt cselémunkát. Szerepel még a regényben egy névtelen parasztember is, akivel Matolcsy Miklós a földművelésről és a földek értékéről beszélget. A kurátor, a csordás, a cseléd és a névtelen parasztember nyelvhasználatában nyelvjárási sajátosságok mutatathatók ki. A regény helyszíne Fábianfalva, Szatmár megyében, a műben reprezentált nyelvjárás Móricz szülőföldjét, a tiszaháti tájnyelvet idézi.

A kurátor mindössze háromszor jelenik meg a regényben. Először az első könyv 1. fejezetében, Matolcsy Miklós beiktatásakor, másodszer az első könyv 3. fejezetében, a beiktatást követő reggel, amikor aláírhatja Miklóssal a szerződést, s végül az ötödik könyv 4. fejezetében, a presbiteri gyűlés előtt, amikor alkut köt a fiatal pappal. A csordással az első könyv 7. fejezetében, a cseléddel a második könyv 6. fejezetében, a névtelen parasztemberrel az ötödik könyv 3. fejezetében találkozunk. Ezekből a beszédshituációkból gyűjtöttem össze a helyi nyelvjárási sajátosságokat.

A vizsgált nyelvjárási jelenségek nyelvileg különböző szinteken jelennek meg: jelezhetnek hangtani-, alaktani-, szótani- és mondattani sajátosságokat.

A hangtani sajátosságok közül jellemző erre a nyelvjárásra a diftongusok használata. „Köztudott, hogy a köznyelvi *ó* és *ő* hangok helyén a vidék tájnyelvében szinte mindig *ou*, illetőleg *öü* diftongus van; az *é* helyén pedig két különböző típusú diftongus: *éi*, *ié* vagy ezek valamilyen változata” (SEBESTYÉN: MNyj. 18: 24). Ennek fonetikus tükröztetésére az író nem vállalkozik. Mindössze két ritka kivételnek számító példát találtam a kurátor beszédében: „Hát nem *jaót* választottam?” (15); „én úgy gondoltam, hogy parasztoknak mink is *jaók* vagyunk...” (uo.).

Gyakori az *l* kiesésével fellépő pótlónyúlás jelensége a paraszti szereplők beszédében: *vót*, *vóna* (25), *kőteni* (1), *kőtség* (1), *főd* (14), *dóga* (1), *megdógoztam* (1), *Miskóc* (1), *nyóc* (2), *hónap* 'holnap' (1).

Az adott nyelvjárásban a köznyelvi *ó*, *ő* helyén hangsúlyos helyzetben gyakori a zártabb *ú*, *ű* pl: *lú*, *kű* (vö. IMRE, MMNyjR. 363). A szereplők beszédében az *ő* ~ *ű* (3) alakban, az *ők*, *őket* ~ *ük*, *üket* (2) rövid alakokban jelennek meg. Mindössze egyszer fordul elő az *űk* hosszú alak. Az *ük*, *üket* nem hiteles: itt a nyelvjárás hosszú *űk*, *űköt* alakokat használ. A zártabb *ú*, *ű* mellett ugyanaz a zárt tendencia érvényesül a következő szavakban: *osztán* (3), *oszt* (3) 'azután'; *hun* 'hol' (1); *otthun* 'otthon' (1); *ugyi* 'ugye' (1). Az emfatikus érzelmi töltés hatására történő nyíltabbá válás jelensége figyelhető meg az *egen* 'igen' (4) szóalakban. Illabiális ejtés figyelhető meg a *siketek* 'süketek' szó esetében. Találunk példákat az összerántás jelenségére is. Ilyenkor a szereplők alakrövidülései formákat alkalmaznak: *mék* 'melyik' (1); *amék* 'amelyik' (2); *valamékkal* 'valamelyikkel' (1); *pég* 'pedig' (1); *bion* 'bizony' (2); *ikább* 'inkább' (2). Ezek vagy érzelmi töltés, vagy laza ejtés hatására torzult rövid alakok.

A mássalhangzó-jelenségek közül „igen erős a *j*-zés” a vizsgált nyelvjárásban (IMRE, i. m. 363). A regényben viszont csak három esetben fordul elő: *ojan*, *jánykérőbe*, *pujájával*.

„Néhány szóban az *l* megnyúlása keleten is általános. ... Keleten: *véjille*, *tőjille*, *rullam*” (KÁLMÁN, Nyj. 48). Ez a jelenség a kurátor beszédében a *szóllani* és *tüllem* szavakban figyelhető meg.

Gyakori Móricznál a betűnépiesség alkalmazása (vö. HERCZEG: StílTan. 299). Ezt a jelenséget „átmenetnek tekinthetjük a tájnyelvi és a köznyelvi alakok között: az írásképek a szabályostól eltérő volta tájnyelveinek, vulgárisnak tűnik, noha köznyelvi ejtémódot tükröz” (SEBESTYÉN: MNyj. 18: 26). A vizsgált szövegben a következő adatok tükrözik ezt: *teccik* (2), *haggyuk*, *aszongya*, *nyuccsa*, *ellempárt*, *nézettye*, *egissigire*, *egissiges*, *tutta*, *mekkérdezni*, *hajjon*, *meghara-guttak*, *tagaggyon*, *tuggya*, *lisztye*, *marattam*, *megházasoggyak*, *micsinájjak*, *eccóval*. Az utóbbi két szót PÉTER LÁSZLÓ már túlzásnak tekinti az egybeírás miatt (vö. Tiszatáj 1952/3: 158).

„A mássalhangzó utáni *-t* sok gyakran használt szóban a nyelvterület nagy részén lekopott...” (KÁLMÁN, i. m. 47). Erre példa a *mer* 'mert' (20) szóalak gyakori használata.

„Egyes keleti nyelvjárásokban az *n*-es és *ny*-es paradigmák olyasféleképpen egyenlítődték ki, hogy az alapalakban és a *t* előtt mindkét típusban *n* hangzik” (KÁLMÁN, i. m. 46). Ilyen depalatalizációs jelenségre példa a *zsiván* (1), az *aszszon* (1) és *bion* (2) szóalakok.

Móricz regényeiben többféleképpen próbálta érzékeltetni az *el* igekötőben előforduló népnyelvi *e* hangot (vö. PÉTER: Tiszatáj 1952/3: 157–8). Ebben a regényben a magánhangzó megkettőzését alkalmazza: *eegyüttünk*, *eemegy*, *eement*. A betűszaporítással időtartam-hosszúságot jelöl, de a hang sajátos ízt természetesen képtelen visszaadni. Az *eemegy* típusú betűszaporítás régi szépírói eszköze a hosszúság jelzésének (alapja lehet, hogy a mássalhangzó hosszúságot hasonlóan jelöli a magyar helyesírás).

A *már* határozószó ejtésében gyakoribb a *mán* (8) alakváltozat alkalmazása, de néhány helyen előfordul a *má* (4) is.

Az *ez*, *az* mutató névmás is rövidebb, mássalhangzó nélküli alakjában hangzik el a paraszthősök ajkáról: „Jó ember megőszül, a huncut megkopaszodik, mint ez is *e*” (15); „*A* nem jó lesz, mert akkor nem alusztok a templomba” (16); „Mer amit az új házba álmodik az ember, *a* beteljesedik” (22); „*A* még jobb, jó egészség” (23); „Eemegy *a* hamar” (26); „*A* mindig úgy vót szokásba...” (27); „*E* jó, de enni csak kell azér...” (28); „Olyan simán fog *a* menni...” (29); „*A* csak egy kis moccanás” (uo.); „*A* jó lesz” (31); „...*a* nagyon meg tanál neheztelni...” (uo.); „*e* csak úgy dógozódik” (223); „nincsen *a* bérbe” (uo.); „*a* kishold *a* három vékás” (224); „...énnekem *a* nem sokat ityeg-fityeg” (232); „...nem úgy megy *a* tiszteletes uram...” (233). A *-val* *-vel* ragos alakok is ebből formálódnak: *avval* a gyűjtőívvel; *evvel* a papválasztással.

Van néhány olyan hangtani jelölés ebben a regényben, amely a szakirodalom szerint nem jellemző erre a nyelvjárási területre. Ilyen az ún. *i*-zés, amely ezen a területen ismeretlen (vö. IMRE, MMNyjR. 362). Mégis a kurátor beszédében előfordul: *píz* (6), *egissigire* (1), *egissiges* (1), *kírezkedett* (1), *szeginy* (1), *ides* (1), *szivire* (1). Ez azt mutatja, hogy az író általános nyelvjárási jellegként al-

kalmazza, nem valóságot, illúziót akar kelteni. Külön probléma a birtokos személyrag rövid *i*-zése. A kurátor néhányszor ezt a formát használja: *nevit, nevitül, szivire, természetit*.

Feltűnő, hogy a *jön* ige meglehetősen sokszor fordul elő *gyün* (7) változatban, pedig az adott nyelvjárásban ez ismeretlen. A *jön* ige *gyün* alakváltozatát az ÚMTsz. Nógrád, Szeged és Nagykanizsa környékéről adatolja. Móricz valószínűleg azért alkalmazta ezt az írásmódot, hogy a népies nyelv illúzióját keltse.

Sajátosan palóc nyelvjárási jelenség a *meg* igekötő *g*-jének hasonulása a következő mássalhangzóhoz (vö. KÁLMÁN, i. m. 45). Erre példa a kurátor beszédében a *memmondtam* igealak. SEBESTYÉN ÁRPÁD nem tekinti súlyos vétségnek ezeket a nem hiteles jelöléseket, mert az író törekvése nem a teljes nyelvjárás tükröztetése, hanem csupán a tájnyelv színeinek érzékeltetése (vö. SEBESTYÉN, i. m. 36).

Az alakotani sajátosságok közül a határozóragok esetében a *-ban, -ben* alakváltozat szinte az egész nyelvterületen egybeesik a *-ba, -be* ragokéval. A kurátor csak ezeket az alakváltozatokat használja: *jóba lenni; magába aludni; nem alusztok a templomba; jánkérőbe; az új házba álmodik; fiatal házba; szegyenbe maradjon; Debrecenybe* (2); *nem kapott a faluba; ebbe a faluba* (2); *abba az időbe; faluba jár; kezembe van; az állásba; nincsen a bérbe; perbe vagyok; ott lakik a faluba; a telekkönyvbe még nincs; egy darabba van*. A többi szereplő köznyelvi alakváltozatot használ.

A honnan? kérdésre felelő határozóragok tipikus realizációja a *-bul, -bül; -rul, -rül; -tul, -tül* (vö. IMRE, i. m. 363). A móríci szereplők is ezt alkalmazzák: *árokbul, fizetésébül, Debrecenbül, ebbül, abbul, arrul, pízrül, emberektül, nevitül*. Mindössze egy példát találunk a hosszú alakra, a névtelen parasztember beszédében: *vagyonbül*. Néhány esetben a kurátor és a cseléd köznyelvi változatot is használ: *határából, nevéből, kezemből, komédiáról, szülőföldemről, szagtól*.

Az adott nyelvjárás területén a *-ho, -he, -hö* rag mellett gyakori a *-hoz, -hez, höz* is (vö. IMRE, i. m. 363). A paraszti szereplők főleg az utóbbi formát alkalmazzák: *papunkhoz, feleségemhez, császárhoz, ehhez, Ardayhoz, átíráshoz*. Mindössze két példa akad a rövid változatra: *gazdaságho, ügyvédhe*.

Az *-ért* rag *-ér* változatban szerepel az adott nyelvjárásban. A legtöbb példa a kurátor beszédében fordul elő: *azér* (6), *ezér, temetésér, esketésér, lépésér, magáér, pízér*. Elvértve köznyelvi alakot is használ: *magáért, pénzért*. A cseléd és névtelen parasztember főleg a köznyelvi változatot alkalmazza: *ezért, fejelésért, forintért, káposztásért, szántóért, holdért*.

Az igeragozás terén találunk példákat az ikes igék iktelen ragozására: *imádkozzon, szerződök, beledöglök, iszok, megelégszek*, s a nem ikes igék felszólító módú egyes szám harmadik személyű ikes ragozására is: *lehessék, kellenék*. Egy esetben jelentkezik a kurátor beszédében a suksük nyelv használata jelentő mód

helyett: „*Na lással!*” (234). Az igeragok között előfordul egy Szatmárban ismeretlen *-i* rag: *sajnáli*. Ez a tárgyas ragozású, egyes szám 3. személyű igei személyrag a Dunántúl déli részén, az Alföldön egészen a Felső-Tisza, Hernád, Bodrog vidékéig és helyenként a csángóban használatos (vö. KÁLMÁN, i. m. 55).

A tárgyrag kétszeri kitételével alkotott reduplikációs *aztat* népies ragozású forma is jelen van kétszer a kurátor beszédében: „... megdógoztam én *aztat* a fődeket” (232); „Maga *aztat* nem is tudja” (233).

J e l e n t é s t a n i szempontból figyelemre méltó az a sajátosság, hogy a köznyelv személyek megnevezésére többnyire személyes névmással él, ezzel szemben Móricz paraszti szereplői személyt inkább mutató névmással jelölnek meg: „Nagyon kutyafülűek *ezek*...” (28); „...nem parancsol *ezeknek* az előljáróság...” (uo.); „siketetek *ezek* a jóra...” (uo.); „... amit *ezek* elfaltak a fizetésbül...” (uo.); „Tudják *ezek*, hogy most per lesz ebbül...” (uo.); „Mert *ezek* azt fogják mondani...” (uo.); „Mert *ezek* olyan zshiványok...” (29). Az idézett példák a kurátor beszédéből valók, aki az *ez*, *az* mutató névmásnak csoportra vonatkoztatott említőnévi használatával a parasztok iránti megvetését fejezi ki.

Az *aki* az irodalmi nyelvhasználat szerint személyt helyettesít, a kurátor viszont egyszer dologra utal vele: „...meg azt a pohár bort, *akit* az egissigire felhajtottunk” (27). Ez a nép nyelvében másutt is gyakori.

Mindezekben a jellegzetességeken kívül a t á j s z a v a k nagymértékben hozzájárulnak a paraszti világ ábrázolásához. A tájszavak megítélésének kérdésében közös kiindulási alap, viszonyító eszköz az Értelmező kéziszótár. Az ÉKsz. különválaszt két szókatagóriát: a tájszavakét és a népnyelvi szavakét, így határozva meg őket: „*táj* tájszó; táji, csak egy-két nyelvjárásban élő”, illetőleg „*nép* országszerte ismert népi, népnyelvi; népies (stílusban)”. Felmerül a kérdés, mi legyen a *nép* minősítésű szavakkal. KISS JENŐ felvette a Mihályi tájszótárába azokat a *nép* minősítésű szavakat, amelyek a vizsgált nyelvjárásban használatosak, s a köznyelvben ismeretlennek látszanak (vö. NytudÉrt. 103. sz. 8). A tájszavaknak három nagy csoportját különíti el a szakirodalom. Az első csoportba tartoznak a v a l ó d i v a g y t u l a j d o n k é p p e n i t á j s z a v a k, amelyek a köz- és irodalmi nyelvben ismeretlenek. A második csoportot képezik a j e l e n t é s b e l i t á j s z a v a k, amelyek jelentésükben különböznek a köznyelvi megfelelőjüktől, vagy úgy, hogy nincs a köznyelvvél megegyező jelentésük, vagy úgy, hogy a nyelvjárási szónak a köznyelvvél megegyező jelentése(i) mellett van(nak) attól eltérő jelentése(i) is. S végül a harmadik csoportba tartoznak az a l a k i t á j s z a v a k, amelyek a köznyelvi megfelelőjüktől csak alakjukban, kiejtésükben térnek el (vö. KISS, i. m. 8–9).

Megítélésem szerint tájnyelvi színezetűek a következő szavak: *a* (mutatószó: „*A van*”); *amék* ’amelyik’ (2); *annékül* ’anélkül’ (2); *azér* ’azért’ (5); *bélpoklos* ’nagyevő’; *bion* ’bizony’ (2); *csonár* ’csalán’; *dóga* ’dolga’; *dologidő* ’a földműves munkának az évadja’; *e* (mutatószó: „*ez is e*”); *egen* ’igen’ (3); *eklézsia*

'protestáns egyházgyülekezet'; *elbitangol* 'elpazarol, elfecsérel'; *elereszt* 'szabadjára enged'; *ficsegnék* 'csicseregnek'; *föld* 'föld' (10); *hásze* 'hát hiszen' (4); *hónap* 'holnap'; *hun* 'hol'; *ikább* 'inkább' (2); *instállom* 'alázatosan kér'; *itten* 'itt' (2); *kegyetlen* 'nagy'; *került* 'adódott'; *kicsi* 'kevés'; *kiköt* 'beleköt valakibe'; *komendál* 'ajánl, javasol'; *köteni* 'költetni'; *kötség* 'költtség'; *legaljasabb* 'legnehezebb'; *mán* (8), *má* (4) 'már'; *megdógozta* 'megművelte'; *megkívánja* 'elvárja, megköveteli'; *megszakítja magát* 'agyondolgozza magát'; *mék* 'melyik'; *mer* 'mert' (17); *micsodás* 'milyen, miféle'; *mink* 'mi' (4); *moccanás* 'mozdulat'; *nagy* 'hosszú'; *nyóc* 'nyolc' (2); *odabitangol* 'tilos területen kóborol, legel'; *olyatén* 'olyan'; *oszt* (3), *osztán* (3) 'azután'; *otthon* 'otthon'; *pég* 'pedig'; *penget* 'emleget'; *píz* 'péNZ' (6); *rend* 'a lekaszált gabona sora'; *siketek* 'süketek'; *számozkodni* 'elszámolni'; *szóllani* 'szólni'; *takarosan* 'rendesen'; *tanál* 'talál'; *tüllem* 'tőlem'; *ugyi* 'ugye'; *ű* 'ő' (3); *ük* 'ők'; *üdő* 'idő'; *valamékkal* 'valamelyikkel'; *vékás* 'negyed magyar hold területű' (6); *vót, vóna* 'volt, volna' (24).

S végül néhány mondattani jellegzetességre térnek ki. Népnyelvi jelenségnek tekinthetjük a *kell* + infinitívuszos szerkezetek esetén a személyragtalan igenév használatát. A nyelvi norma ilyenkor személyragos igenévet használna. A következő formák fordulnak elő a kurátor nyelvhasználatában: „...mégis hogy megharaguttak, amikor *vissza kellett adni...*” (28); „...e jó, de *enni* csak *kell* azér...” (uo.); „De ha a villa nyelét *kellenék megfogni*, *osztán* egész nap *hányi le* a kévét...” (29); „Csak nem *kell elereszteni* a természetit” (31); „...mer annak *kell verekedni, kínlódni* az egész teremtett világgal” (239).

„Gyakran hiányzik a logikai szempontból megokolható, sőt mai szemmel nézve szükséges névelő bizonyos régies vagy népies jellegű, megkövesedett kifejezésekből, közmondásokból...” (NyKk. I, 94). Erre példa a kurátor ízes paraszti beszédének egyik mondása: „*Jó* ember megöszül, a huncut megkopaszodik” (15). Névelőtlen mondatszerkesztésre más esetben is előfordul néhány példa: „...meg az a stóla, amit *temetésér, esketésér* fizetnek” (27); „*Szegény* parasztember esztendőn át nem lát annyit, mint a pap...” (uo.); „...egynéhányan felszedelőzködtek, hogy *gyárba* mennek Miskócra...” (95).

Az inkongruencia jelensége is előfordul az adott nyelvjárásban (vö. KÁLMÁN, i. m. 85). Ilyen egyeztetés nélküli alakra mindössze két példát találtam: *aztat a fődeket, abba a fődekbe*.

Északkeleten, ha az igekötős igét ismét folyamatossá akarják tenni, akkor az igekötőhöz hozzátészik a *fele* határozószót. „Legtöbbször a folyamatossá tett cselekvés valamely stádiumának elérése, vagy az egész cselekvés folyamatos volta domborodik ki a szerkezetből” (SEBESTYÉN: MNyj. 3: 47). A regényben a cselekvés szándékának kifejezésére fordul elő példa: *kírekedett innen elfele*.

Jellemző a népies mondatfűzésre a *mert* és a *hogy* kötőszók halmozása: „*Mert* azt fogják mondani, *hogy* ha pap: imádkozzon az istenének...” (28);

„Mert ezek olyan zsványok, hogy azt akarják, hogy a pap az ü szolgájuk legyen...” (29); „Mer bion, ha nem az én feleségemhez megy először a tiszteletes úr, a nagyon meg tanál neheztelni, mer az annak a szivire megy...” (31); „...hogy nem lehet egy földön az árendát bevenni se egy, se két esztendő alatt, mer aszály van, másszor árvíz van, most az egerek nagyon gyűnnek, azután meg a jégverés, nem úgy megy a tiszteletes uram, mint a prédikálás, mert a tiszteletes úr minden esztendőben bepredikálja a rendes fizetését...” (233).

Hasonló szerepű az *osztán* határozószó sajtáságos, kötőszó jellegű használata. „A beszélő mintegy reátámaszkodik, hogy mondatról, mondatra átsegítse magát. Mitsem változnék a szöveg értelme, ha az *osztán* elmaradna” (HERCZEG GYULA: StílTan. 308). Néhány példa: „Hát *osztán* mit álmodott...” (22); „*Oszt* a szegény eklézsiaát meg is nyomorították vele...” (27); „No, firkantsa oda a nevit, *oszt* megvan” (29); „...*osztán* egész nap háyni le a kévét meg fel a kévét...” (uo.); „...*osztán* mán másnap négyen elszőktek...” (95); „*oszt* ez a tiszteletes úr meg megszólított...” (uo.); „mer a feleségemnek meghalt az apja, *osztán* a fiútestvérei kitűrták” (224).

A népi elbeszélő stílus jellemzője a *hát* határozószós mondatindítás is (vö. ÉKsz. 523). Előfordul kérdést bevezető szóként: „Hát *osztán* mit álmodott?” (22); vagy eldöntendő kérdés nyomósító szavaként: „Hát nem jaót választottam?” (15); „Hát nem memmondtam én Debrecenybe a tiszteletes úrnak tulajdon szemibe, hogy nagy az ellempárt” (26); „Hát rablók vagyunk mink?” (30); „Hát ez a mi nevünk?” (uo.); „Hát ez a hála?” (uo.). Kifejezhet a határozószó bizonytalanságot: „Hát lehet, hogy vóna, aki többet ad” (232); vagy utalhat a válasz magától értetődő voltára: „Hát a választás! tiszteletes úr” (26); „Hát a kongrua, tiszteletes úr” (27); vagy nyomatékosíthatja a felszólítást: „Hát pénztáros úr nyuccsa be a nyugtákat” (26). Utalhat a beszédhelyzetre: „Hát má át tetszett venni” (uo.), vagy az összegezés bevezetésére is „Hát, nem vót olyan nagy valami, csak hogy mégis rendesen legyen” (23). A legtöbbször töltelékszóként van jelen a mondatokban. Funkciója, hogy a paraszti szereplő időt nyerjen mondani-valójának megfogalmazására, megtartva beszédének folyamatosságát. A *hát* ezekben az esetekben a nyílt szókimondást elodázó mondatformula szerepét tölti be: „Hát egyen úgy szoktak” (23); „Hát, bion, tiszteletes uram, a széna a renden...” (25); „Hát, igen, pízról vóna a beszéd” (uo.); „Hát a meg úgy van, ki micsodás ember, olyan a beiktatása” (27); „Hát, jó bion ilyenkor szundítani egyet” (29).

A köznyelvben néha alkalmazzuk a *hát hiszen* kettős kötőszót is, ebből alakult ki a népszerűben összevonással a *hászen* alak. A regényben ennek a kötőszónak a rövidült *hásze* alakváltozatával találkozunk: „Hásze, csak ide kell bízni a választást” (15); „Hú dehogy hagyjuk a papunkat – *hásze* az asszonyok még a falu határából is kiseprűznének...” (16); „Hásze itt még ha akarna se tud-

na köteni...” (26); „*Hásze* azér is hoztuk magunknak” (27). A laza szerkezetű magyarázó tagmondatok kötőszavaként népies hangulatot kelt.

A köznyelvben és a népnyelvben egyaránt előfordul a *no* szóval történő mondatkezdés. A kurátor beszédében két ilyen példa is szerepel: „*No*, mit teccik szólani a papunkhoz!” (15); „*No*, firkantsa oda a nevit...” (29). Az első esetben az elhangzó kérdés, a másodikban a kérés, sürgetés nyomatékosítására szolgál.

A fentiekben tárgyalt mondatkezdő formulákról összességében elmondható, hogy „ezek lezárják az előzményt, bevezetik az új eseményt, és főleg: értelmi, érzelmi kapcsolatot teremtenek egyrészt a cselekmény nagyobb egységei, másrészt pedig a beszélő és a hallgató között” (SEBESTYÉN, i. m. 34).

A vizsgált tájnyelvi sajátosságok és a népi elbeszélő stílus jellegzetes jegyei egyaránt a paraszti szereplők hiteles jellemrajzát szolgálják. Móricz nem ad teljes képet a falu paraszti társadalmáról. „A népi társadalom főbb típusai a nagygazdák, kispapok, törpebirtokosok, zsellérek, cselédek, napszámosok, pásztorok, kubikusok” (VÉGH JÓZSEF: MNny. 3: 315), de ezek közül csak egy nagygazda, egy gazdálkodó paraszt, egy egyszerű cseléd és egy csordás személyén keresztül kapunk betekintést a népnyelv tanulmányozásába. Ennek oka, hogy a regény ugyan falun játszódik, de nem a paraszti téma áll a középpontban, hanem egy értelmiségi csoport problematikája.

IMRE RUBENNÉ